

УДК 81'42:001.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-86-2>

ТЕОРЕТИЧНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ Й ТЕРМІНА В КОНЦЕПЦІЯХ СВІТОВОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Борисов В. А.

*кандидат філологічних наук, доцент,
проректор з навчально-наукової роботи
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна
orcid.org/0000-0001-7468-727X
borisovl@icloud.com*

Ключові слова: *термінологія,
термін, стандартизація,
термінологізація,
ретермінологізація.*

Статтю присвячено огляду становлення та розвитку теорії термінології. Проаналізовано окремі визначення понять «термінологія» та «термін». Розглянуто різні аспекти теорії термінології та зазначено актуальні напрями її розвитку.

Термінологія визнана окремою дисципліною багатьма вченими. Важлива роль термінології в сучасному світі незаперечна, адже рівень розвитку суспільства визначається саме за станом національної термінології. Вона відображає стан науки того чи іншого суспільства і є важливим компонентом політики, економіки, культури.

Сучасний словник кожної мови містить безліч термінів із різних галузей людської діяльності та знань. Оскільки нові реалії продовжують виникати, а мова не може утворити необхідну кількість нових термінів для їхнього позначення, основними процесами термінотворення стають термінологізація та ретермінологізація. Методи традиційної (класичної) теорії термінології, яка була розроблена австрійським вченим Е. Вюстером і мала на меті стандартизацію спеціалізованого мовлення, більше не задовольняють сучасних дослідників і викликають численні дискусії з кінця 70-х років ХХ ст. Одними з ключових питань є власне визначення поняття «термін», зв'язок професійної лексики й термінології, характеристики, властиві термінам.

Термінологія як наука еволюціонує, одним із наслідків цього є її наближення до лінгвістики, зокрема до лексикології. Сучасні лінгвісти приписують терміну варіативні характеристики, визнають полісемію та синонімію як його прийнятні характеристики. Виникають нові термінологічні школи та напрями. У всьому світі на національному та міжнародному рівні функціонують численні установи й організації, які вирішують завдання стандартизації мови, термінологічного планування, уніфікації та інтернаціоналізації термінології, а також законодавчого супроводу вживання термінів.

Подальші дослідження термінології є важливим чинником для прискорення науково-технічного прогресу та необхідною умовою для обміну досягненнями науки та техніки у світі.

THEORETICAL ISSUES OF TERMINOLOGY AND TERM IN THE CONCEPTS OF WORLD LINGUISTIC DISCOURSE

Borysov V. A.

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Vice-Rector for Academic and Scientific Work
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
Alchevskyh str., 29, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7468-727X
borisovl@icloud.com*

Key words: *terminology,
term, standardization,
terminologization,
reterminologization.*

The overview of the formation and development of the theory of terminology is presented in the article. Specific definitions of the concepts “terminology” and “term” are analysed. Various aspects of the theory of terminology are considered and topical directions of its development are specified.

Terminology is recognised as a separate discipline by many scientists. In the modern world the important role of terminology is undeniable, as the level of society development is determined by the state of national terminology. It reflects the state of science of a particular society and is an essential component of politics, economy, and culture.

A modern dictionary of each language contains a variety of terms from different fields of human activity and knowledge. Since new realia continue to emerge, and the language cannot form the required number of new terms to denote them, the main term formation processes come to be terminologization and reterminologization. The methods of the traditional (classical) theory of terminology, which was devised by Austrian scientist E. Wüster and aimed at the standardization of specialized speech, no longer satisfy modern researchers and have caused numerous discussions since the end of the 70s of the XX century. One of the key issues is the definition of the concept “term”, the connection between professional vocabulary and terminology, and the characteristics inherent in terms.

Terminology as a science is developing and one of the consequences of this is its approach to linguistics, in particular to lexicology. Modern linguists attribute variable characteristics to the term, recognize polysemy and synonymy as its appropriate characteristics. New schools of terminology and directions are appearing. All over the world, at the national and international level, there are numerous institutions and organizations that solve the tasks of language standardization, terminological planning, unification and internationalization of terminology, as well as legislative support for the use of terms.

Further research on terminology is an important factor for accelerating scientific and technological progress and is a necessary condition for sharing the advances in science and technology worldwide.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Теорія термінології є одним із дискусійних питань сучасної науки. Значення термінології в сучасному світі важко переоцінити, оскільки вона не тільки слугує джерелом інформації, але і є найбільш чутливою до зовнішнього (суспільного) впливу частиною лексики. Термінологія привертає увагу вчених насамперед тим, що в ній віддзеркалюються всі процеси соціального розвитку та науково-технічного прогресу людства. Дослідження різноманіт-

них терміносистем виявили в них своєрідні перетини як власне лінгвальних характеристик, так і специфічних екстралінгвальних обставин, що впливають на лексику певної царини знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спроби узагальненого аналізу та систематизації основних напрямів досліджень у термінознавстві знаходять відображення в різногалузевих наукових працях спеціалістів різних країн. Здійснюється історичний або порівняльно-історичний коментар щодо розвитку теорії терміна

(В. Іващенко, Т. Петрова) або окремих терміно-систем (L. Budzinski), перегляд теорії Вюстера та аналіз альтернативних течій у термінології (S. Benmessaoud, D. Candel), дослідження ключових понять термінознавства (Ю. Попович та В. Бялик).

Метою статті є огляд становлення і розвитку теорії термінології, висвітлення різних аспектів теорії термінології та актуальних напрямів її розвитку, представлення характеристики основної одиниці термінознавства – терміна.

Об'єктом розвідки є процес становлення й розвитку термінологічної теорії в динаміці її напрямів і підходів до вивчення терміна. **Предметом** є дефінування терміна як основної лексико-семантичної одиниці наукового дискурсу відповідно до окреслених напрямів і підходів у термінознавстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наявні численні визначення термінології дозволяють розглядати її у двох взаємодоповнювальних аспектах, зокрема як сукупність термінів і як науку, що має на меті вивчення та створення термінів для позначення нових понять. Наведемо деякі з них.

1. Сукупність термінів, що належать до поняттєвої системи, розробленої за допомогою теоретичних конструкцій, класифікування або структурування досліджуваних матеріалів, суспільних практик, культурних систем.

2. Сукупність термінів, властивих певному автору, мислителю, філософському напрямку.

3. Сукупність процедур і методів, які використовують у систематизації, описі й презентації термінів однієї або декількох мов (термінологічна діяльність).

4. Теоретичний аналіз принципів, аргументів і висновків, необхідних для пояснення зв'язків між поняттями і термінами (термінологія як наука).

5. Набори термінів якоїсь спеціалізованої галузі (юридична термінологія, ІТ-термінологія) [1, с. 2].

6. Системне дослідження позначення понять, що належать до спеціалізованих сфер людської діяльності і які розглядаються у їхньому суспільному функціонуванні [2, с. 17].

Термінологія насамперед торкається спеціалізованої, професійної мови. Спеціалізована мова є «однією з підмов (субмов) мови загалом; вона має певні спільні ресурси зі звичайною мовою, але також і власні ресурси» [3, с. 31], це «лінгвістична підсистема, що містить лінгвістичні особливості окремої галузі» [4, с. 40].

Термін є домінантою метамовної системи. Метамова – це система, що містить у своєму складі загальнонаукову лексику та номенклатурні знаки. Терміносистема, що утворює основу метамови, є

засобом акумуляції, результатом досліджень численних шкіл і напрямів. Як зазначає О. Селіванова, метамова в певному сенсі є енциклопедією знань про мову [5]. Таким же чином будь-яка спеціалізована метамова може вважатися сховищем знань про окрему професійну або наукову галузь.

Однак повне отожднення професійної лексики й термінології є хибним. Наявність професіоналізмів і професійних жаргонізмів – напівофіційних слів, поширених найчастіше в усному мовленні представників певної спеціальності, примушує дослідників відокремлювати професійну лексику від термінології, оскільки термін є офіційним, затвердженим та загально-визнаним позначенням поняття. Професійний жаргон постійно поповнюється неологізмами, іноді складними та непрактичними (*les courses d'école = les sorties de cohésion, une dictée = de la vigilance orthographique*), іноді більш вдалими, що починають функціонувати як повноцінні терміни (*une rédaction = une production écrite*).

Саме поняття «термін» має велику кількість визначень, які характеризуються більшою або меншою деталізованістю, суперечністю, додатковими характеристиками. Так, у «Лінгвістичному словнику» видавництва «Ларус» подається таке визначення терміна: «У термінології *термін* або *термінологічна одиниця* є значущою одиницею, що складається зі слова (простий термін) або декількох слів (складений термін) та в однозначний спосіб позначає поняття в межах якоїсь сфери» [4, с. 480]. Це визначення спирається на визначення терміна в канадському «Систематичному словнику термінології»: «Термін – це значуща одиниця, що позначає поняття в однозначний спосіб всередині якоїсь сфери» [2, с. 20]. Видатний французький лінгвіст і лексикограф сучасності А. Рей трактує термін як «слово, що підлягає визначенню всередині когерентної системи, яка містить перелік або структуру, та відповідає недвозначно поняттю або концепту» [6, с. 14].

Термін, функцією якого є позначення конкретного поняття, виходить за межі слова. До того ж слово, яке в межах одного зі своїх визначень є серією символів, відокремлених проміжками, може відповідати таким частинам мови, як прислівник, прийменник, сполучник, які не можуть називати реалії наукових та технічних галузей. Деякі дослідники надають перевагу словосполученню «термінологічна одиниця» (*unité terminologique*), що дозволяє їм розрізнявати прості та складні термінологічні одиниці, а також підкреслює різницю між абстрактною лексичною одиницею (*unité lexicale*) та термінологічною одиницею, тобто чітко визначеною лексичною одиницею (*unité lexicale définie*). Коли термінологічна одиниця інтегрується в простір наукової або

технічної мови, вона знаходить своє специфічне значення, обмежене певним субкодом головного (основного) коду, тобто вона контекстуалізується всередині спеціалізованої мови.

Більшість визначень терміна відображає термінологічні традиції досліджень Е. Вюстера як прихильника точного професійного спілкування. Його загальна теорія термінології, відома здебільшого під назвою *традиційної* (або *класичної*) *термінології*, була розроблена для задоволення міжмовних потреб, а не для того, щоб показати всю глибину та варіативність термінології. Аналізуючи концепцію Е. Вюстера, можна виокремити такі відмінні риси:

- необхідність визначення способів стандартизації;
- ретельний контроль розвитку (планування, уніфікації, стандартизації) термінів;
- пріоритетність міжнародної форми мовного знака-терміна.

Відповідно до підходів традиційної термінології термін можна протиставити слову. У середині ХХ ст. у контексті діяльності термінологічних шкіл виникла теоретична дискусія, що стосувалася сутнісної характеристики терміна. Термін має характеризуватися моносемією (*la monosémie*), однозначністю (*l'univocité*), точністю визначення і єдиним референтом, що робить з нього своєрідний ярлик для позначення об'єкта. Першочергово класична термінологічна наука вважалася винятково ономазіологічною, вона мала на меті стандартизацію спеціалізованого мовлення. Термінологи-германісти вели свої дослідження саме в цьому напрямі. Мовознавці-франкофони зайняли три позиції щодо загальної теорії термінології: стримана підтримка, радикальне заперечення та проміжний варіант, прихильники якого погоджувалися з основними принципами, але категорично не приймали деталей та реалізацій цих принципів. З кінця 70-х років ХХ ст. розпочалася критика термінологічної доктрини Е. Вюстера та його послідовників. Серед відомих робіт нового напрямку можна виокремити роботи видатного французького лінгвіста А. Рея. У своїх дослідженнях він наполягає на необхідності враховувати в термінології можливості мультидисциплінарного підходу до термінологічних одиниць, репрезентативну та комунікативну функцію спеціалізованого дискурсу, ситуацію спілкування, концептуальні зміни тощо [6].

Розрив із теорією Е. Вюстера проявляється більше, коли йдеться про визначення нових науково-дослідних парадигм, зокрема у зв'язку з визнанням соціолінгвістичних та текстуальних відношень або у визначенні концепту. При цьому А. Рей визнавав важливість робіт Е. Вюстера в розробці теорії концепту (поняття).

З кінця минулого століття термінологія стала значно ближчою до лінгвістики, зокрема до лексикології [7]. Основною ціллю наразі є не лише стандартизація, але й опис спеціалізованого дискурсу. Сучасні фахівці вже визнають полісемію та синонімію достатньо прийнятними характеристиками терміна. Терміну приписують варіативні характеристики. Іноді значення терміна може перебувати під впливом контексту його вживання [8]. Відповідно до нових поглядів термін є динамічним явищем, що розвивається та поглиблюється у процесі пізнання. У зв'язку з історичним характером процесу пізнання і закріплення знань термін отримав нове визначення як вербалізований знак (лексична одиниця того або іншого спеціального дискурсу в рамках певної мови), який може мати низку варіантів залежно від певної теорії та міри глибини.

Багато міжнародних і національних організацій та установ опікується питаннями термінологічного планування, уніфікації та інтернаціоналізації термінології, законодавчого супроводу вживання термінів. На міжнародному рівні це *Infoterm* (Міжнародний інформаційний Центр з питань термінознавства), *TermNet* (Міжнародна Термінологічна мережа), *International Standard Organization (ISO)* (Міжнародна організація стандартів). Розробка міжнародних норм найчастіше покладена на технічні комітети ISO, до складу яких входять представники національних комітетів-членів ISO. Серед організацій Великої Британії варто виокремити *British Standards Institution (BSI)* та *Department of Modern Languages* у Манчестерському університеті. Очільником французької системи стандартизації є *Association française de normalisation (AFNOR)* (Французька асоціація з нормалізації), заснована ще в 1926 р. та остаточно реформована у 2009 р. Зрозуміло, що діяльність цих організацій не обмежується сферою термінології, але термінологічне регулювання є одним з найважливіших їхніх завдань.

Останні десятиліття ХХ ст. і початок ХХІ ст. можна схарактеризувати як добу інформаційного вибуху, результатом якого стало стрімке виникнення кількості нових термінів і терміносистем у зв'язку з появою нових галузей знань. Нові реалії виникають дуже швидко, жодна мова не в змозі утворити потрібну кількість термінів для їхньої номінації, тому основними процесами термінотворення є термінологізація та ретермінологізація.

Термінологізація (або спеціалізація) відбувається, коли загальноновживане слово починають використовувати для позначення поняття спеціалізованої мови. Французька дослідниця М. Кальбер-Шало пояснює, що значення мовних одиниць спеціалізується у відповідь на вимоги спеціалізованої мови [9]. Так, загальноновживане слово *inverse*

стало терміном у багатьох галузях, зокрема й в освіті (*enseignement inversé, classe inversée, approche inversée*), як і слово *approche* (*approche communicative, approche actionnelle*).

Протилежним до термінологізації явищем є детермінологізація, яку загалом можна визначити як перехід термінів, що належать до спеціалізованої мови, до словника загального вжитку. Дослідники зазначають, що випадків детермінологізації стає все більше. І. Мейер та К. Макінтош говорять про детермінологізацію як про розширення смислу (*étirement du sens*) терміна [10, с. 198].

Ретермінологізацію вчені пояснюють як процес семантичної еволюції терміна під час переміщення його з однієї галузі знань до іншої або під час зміни сфери вживання терміна [11, с. 274]. Її ще називають термінологічною інтерференцією, транстермінологізацією, конверсією. Українська дослідниця А.Л. Міщенко зазначає, що «процес ретермінологізації можна розглядати як універсальний через взаємопроникнення наукових і технологічних здобутків різних галузей знань, що стосується не однієї чи декількох, а практично всіх терміносистем мови» [12, с. 187]. Процес ретермінологізації певною мірою суперечить одному з основних правил класичної термінології – правилу моносемічності будь-якого терміна.

У французькій лінгвістиці результат ретермінологізації має назву внутрішнього термінологічного запозичення (*emprunt terminologique interne*), що визначається як «внутрішнє запозичення, через яке форма терміна передається зі словника однієї галузі до словника іншої галузі всередині однієї мови» [13, с. 259]. Інакше кажучи, термін переходить із одного семантичного поля в інше, отримуючи при цьому новий зміст. Це надає терміну два значення, кожне з яких конкретизується в рамках галузі знань, у якій він вживається. Наприклад, слово *scolarité* колись було юридичним терміном, а у XIX ст. перейшло в галузь освіти.

Ретермінологізація, або термінологічна транспозиція, може бути повною або частковою. Часткову ретермінологізацію можна спостерігати на прикладі таких термінів системи освіти: *industries éducatives, formation par alternance, commerce des services d'éducation* тощо. Транспозиція відбулася не з окремими термінами *industries, alternance* і *commerce*, а лише при включенні їх до складних термінологічних одиниць.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасна теорія термінології активно розвивається й удосконалюється. Розвиток нових напрямів є свідченням динамічності цієї науки. Подальші дослідження в цій галузі – одна з необхідних умов міжнародного обміну науковими і технічними досягненнями, гармонійного розвитку нових терміносистем і мови загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sager J.C. A Practical Course in Terminology Processing. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1990. 264 p.
2. Vocabulaire systématique de la terminologie / sous la rédaction de Rachel Boutin-Quesnel. Québec : Publications du Québec, 1985. 38 p.
3. Kocourek R. La langue française de la technique et de la science. Paris ; Wiesbaden : O. Brandstetter – La Documentation française, 1982. 259 p.
4. Dictionnaire de linguistique / Dubois J. et al. Paris : Larousse, 2002. 568 p.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
6. Rey A. La terminologie: noms et notions. 2e édition. Paris : PUF, 1992. 127 p.
7. Candel D. La terminologie entre science et discours? Remarques sur la terminologie institutionnelle. *Linx*. 52 / 2005. *Lexique, terminologie, discours*. P. 85–96.
8. Thoiron P., Béjoint H. La terminologie, une question de termes ? *Meta*, 55 (1), 2010. P. 105–118. URL: <https://doi.org/10.7202/039605ar>
9. Calberg-Challot M. Quand un vocabulaire de spécialité emprunte au langage courant : le nucléaire, étude de cas. *Aspects de la recherche en langue de spécialité/ sous la direction de J. Humbley*. Paris : Université Paris VII., 2007. P. 71–85.
10. Meyer I., Mackintosh K. “L’*étirement*» du sens terminologique : aperçu du phénomène de la détermination. *Le sens en terminologie / sous la direction de H. Béjoint et Ph. Thoiron*. Lyon : Presses Universitaires de Lyon, 2000. P. 198–217.
11. Ментинська І.Б., Наконечна Г.В. Ретермінологізація як спосіб укомплектування терміносистем (на матеріалі української комп’ютерної термінології). *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 1 (17). С. 273–278.
12. Міщенко А.Л. Лінгвістика фахових мов та сучасна модель науково-технічного перекладу : монографія. Вінниця : Нова книга, 2013. 187 с.
13. Lelubre X. La terminologie arabe contemporaine de l’optique : faits – théories – évaluation : Thèse de doctorat. Université Lumière Lyon II, 1992. 546 p.

REFERENCES

1. Sager, J.C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Publishing Company.
2. Boutin-Quesnel, R. (Éd.) (1985). *Vocabulaire systématique de la terminologie* [Systematic vocabulary of terminology]. Québec : Publications du Québec. [in French]

3. Kocourek, R. (1982). *La langue française de la technique et de la science* [The French language of technology and science]. Paris ; Wiesbaden : O. Brandstetter – La Documentation française. [in French]
4. Dubois, J., Giacomo, M., Guespin, L., Marcellesi, Chr., Marcellesi, J.-P., Mével, J.-P. (2002). *Dictionnaire de linguistique* [Linguistics Dictionary]. Paris : Larousse. [in French]
5. Selivanova, O. O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia* [Linguistic encyclopedia]. Poltava : Dovkillia-K. [in Ukrainian]
6. Rey, A. (1992). *La terminologie: noms et notions* [Terminology: names and notions]. 2e édition. Paris: PUF. [in French]
7. Candel, D. (2005). La terminologie entre science et discours ? Remarques sur la terminologie institutionnelle [Terminology between science and discourse? Notes on Institutional Terminology]. *Linx*. 52. *Lexique, terminologie, discours*. Pp. 85–96. [in French]
8. Thoiron, P. & Béjoint, H. (2010). La terminologie, une question de termes ? [Terminology, a question of terms?]. *Meta*, 55 (1). Pp. 105–118. doi: 10.7202/039605ar [in French]
9. Calberg-Challot, M. (2007). Quand un vocabulaire de spécialité emprunte au langage courant : le nucléaire, étude de cas [When a specialized vocabulary borrows from everyday language: nuclear power, case study]. *Aspects de la recherche en langue de spécialité/ sous la direction de J. Humbley*. Paris : Université Paris VII. Pp. 71–85. [in French]
10. Meyer, I. & Mackintosh, K. (2000). "L'étirement" du sens terminologique : aperçu du phénomène de la déterminologisation [The "stretching" of terminological meaning: overview of the phenomenon of determinologization]. *Le sens en terminologie / sous la direction de H. Béjoint et Ph. Thoiron*. Lyon : Presses Universitaires de Lyon. Pp. 198–217.
11. Mentynska, I. B., & Nakonechna, H. V. (2019). Reterminolohizatsiia yak sposib ukomplektuvannia terminosystem (na materialy ukrainskoi kompiuternoi terminolohii) [Reterminologizing as a method of staffing term systems (based on the material of Ukrainian computer terminology)]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriiia «Filolohichni nauky»*. No 1 (17). Pp. 273–278. [in Ukrainian]
12. Mishchenko, A. L. (2013). *Linhvistyka fakhovyykh mov ta suchasna model naukovo-tekhnichnoho perekladu: monohrafiia* [Linguistics of specialized languages and the modern model of scientific and technical translation: monograph]. Vinnytsia : Nova knyha. [in Ukrainian]
13. Lelubre, X. (1992). *La terminologie arabe contemporaine de l'optique : faits – théories – évaluation* [Contemporary Arabic terminology of optics: facts – theories – evaluation] : Thèse de doctorat. Université Lumière Lyon II. [in French]